

TEORIA LIMBII

THEORY OF LANGUAGE

THEORIE DE LA LANGUE

CONCEPTUL DE LIMBĂ-CULTURĂ ȘI PROBLEMA CREATIVITĂȚII LEXICALE¹

1. *Limbă și cultură ? Limbă(-)cultură ?*

Evitând să ne îndepărtăm prea mult în timp, ne vom opri aici asupra precizărilor pe care le făcea Claude Lévi-Strauss la mijlocul secolului trecut cu privire la relația dintre *limbaj* și *cultură* [1], o relație aflată în centrul unei problematici deosebit de complexe, după părerea antropologilor. “[...] limbajul poate fi tratat ca un produs al culturii: o limbă folosită într-o societate reflectă cultura generală a populației”, spune Lévi-Strauss în celebra sa lucrare *Anthropologie structurale* (a cărei primă ediție a apărut în 1958). “Într-un alt sens însă, limbajul este o parte a culturii” (*Antropologia structurală*, 1978 : 84), unul dintre elementele care o compun, alături de instituții, credințe, obiceiuri. Desigur, problemele pe care le ridică relația dintre cei doi termeni diferă în funcție de unghiul din care sunt privite lucrurile la acest prim palier. O interpretare corectă a relației menționate cere însă precizări și mai detaliate: “[...] limbajul poate fi tratat și ca o **condiție** a culturii, [...] sub un dublu aspect: **diacronic**, deoarece individul își însușește cultura grupului său mai ales cu ajutorul limbajului; copilul este instruit, educat prin vorbire [...]. Privit dintr-un punct de vedere mai **teoretic**, limbajul apare [...] ca o **condiție** a culturii, în măsura în care aceasta din urmă are o arhitectură similară limbajului [2]” (*id., ibid.*)

Într-o astfel de viziune, *limbă/limbaj* și *cultură* sunt termeni distincți care, sintactic vorbind, pot fi coordonați cu ajutorul conjuncției și: problema raportului între o *limbă* și o *cultură determinată*; raportul dintre *limbaj* și *cultură în general* (Lévi-Strauss, 1978 : 83). Mai mult: dacă locul și rolul *limbii / limbajului* în relație cu *cultura* sunt identificate și comentate cu destulă insistență, nu se vorbește explicit despre o posibilă înscriere a *culturii* unei comunități umane în *limba* pe care aceasta o folosește în scopul comunicării. Apare doar întrebarea, rămasă de altfel fără răspuns și fără vreo observație lămuritoare: “[...] cunoașterea **limbii** implică oare și pe aceea a culturii sau, cel puțin, a unora dintre aspectele ei?” (*id., ibid.*).

Către sfârșitul secolului trecut, mai exact prin anii 80, maniera de a înțelege relația indisolubilă între *limbă* și *cultură* se modifică, mai ales sub influența noilor percepții, a noilor obiective și a noilor strategii teoretizate de didactologi, în rândul cărora, în spațiul francez, se află Robert Galisson. La un moment dat, didactologilor li se alătură și traductologii în efortul de schimbare a viziunii asupra relației dintre *limbă* și *cultură*.

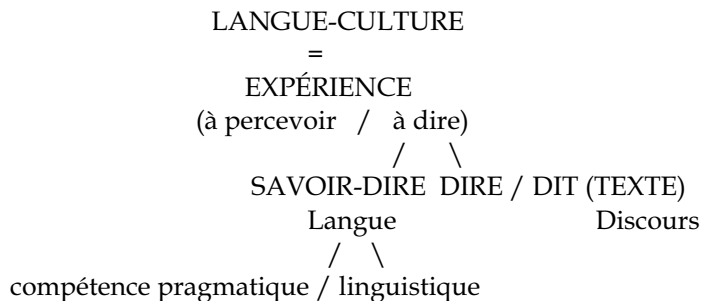
Punând în centrul atenției profesorilor cuplul *limbă-cultură* [3], subliniind faptul că predarea *limbilor* trebuie integrată în predarea *culturilor*, didactologii arată

---

¹Lucrarea a fost susținută în plenum conferinței internaționale *Lexic comun / Lexic specializat: Manifestări ale creativității limbajului uman*, 6-7 iunie 2014, Galați, România.

că adevărata competență de comunicare într-o limbă străină se obține doar dacă elevii urmăresc și reușesc să ajungă, prin ceea ce învață pe parcursul procesului didactic, la *reprezentările* pe care le împărtășesc toți membrii comunității culturale în a cărei limbă trebuie să comunice într-o situație dată. Galisson chiar propune, printre altele, conceptul cu reală valoare operatorie de *lexicultură* (fr. *lexiculture*): *lexicul* și *cultura* sunt consubstanțiale, semnificatul unităților lexicale ale unei limbi are o *valoare/încărcătură culturală împărtășită* (vezi ideea de *charge culturelle partagée* (C.C.P.) în Carmen Guillén Díaz, 2003 : 43).

Într-un articol publicat într-un volum de studii de traductologie , lingvistul francez André Joly (2003 : 33) descrie astfel conținutul unei *limbi-culturi*: “Une Langue-culture est faite de la transmission historique d’une **expérience** qui a d’abord été <à percevoir> avant d’être <à dire>. [...] pour la dire, une communauté linguistique a dû, à travers les siècles, se construire un <savoir-dire> [...], afin de se mettre constamment en mesure de produire du <dire> (*le Discours-production*) résultant en <dit>, représentation linguistique effective (*le Discours-produit ou Texte*).” Convins, ca și Malinowski, că “*le savoir-dire*” ca reprezentare lingvistică specifică celui de-al doilea sistem de semnalizare presupune, pe de o parte, interiorizarea lexicului/morfologiei/sintaxei și a regulilor lor de combinare, pe de alta, interiorizarea condițiilor culturale, situaționale, cotextuale în care este produs discursul vorbitorilor limbii naturale date, Joly (*id., ibid.*) propune un model etajat al *limbii-culturii* :

Experiența, marcată istoric, condensată, sublimată în timp în acel “*savoir-dire*” care este limba unei comunități lingvistice-culturale nu poate să nu-și lase amprenta asupra mijlocului de comunicare verbală între indivizi. Ne deschide calea spre o astfel de înțelegere, de interpretare a singularității, a unicității limbii române în spațiul României ampla lucrare a profesorului Alexandru Niculescu intitulată *Individualitatea limbii române între limbile romanice*.

Bazându-se pe puncte de vedere pertinente, formulate de mari lingviști români precum I.A. Candrea, S. Pușcariu, O. Densușianu, A. Rosetti, A. Graur, reluând comentarii sau exemple comentate din studiile lui I. Fischer, H. Mihăescu și ale altor cercetători aflați mult mai aproape de noi în timp, Niculescu utilizează criteriul *sociocultural* în explicarea particularităților fonetice, prozodice, lexicale și morfosintactice ale limbii noastre. Perspectiva pe care o adoptă pune într-o lumină specială factori pe care o cercetare pur lingvistică i-ar lăsa probabil în umbră: specificul societății în care a fost transplantată, în spațiul dunărean, latina; procesul de sărăcire și de “ruralizare” a latinei în respectivele “comunități sociolingvistice

omogene, izolate, conservatoare, cu o experiență culturală relativ redusă" (Niculescu, 1978 : 19; sublinierea noastră), în care a fost transplantată; evoluția limbii acelor comunități într-un context lingvistic nonlatin; contactul cu latinitatea Bizanțului și absența contactului cu latina medievală, atât de larg folosită în Europa occidentală; reîntâlnirea cu latina și cu latinitatea, pe cale cultă, începând din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea; "re-romanizarea" sau "occidentalizarea romanică" a limbii prin filiere distincte în Transilvania și în Principate; contextul sociopolitic și cultural diferit în care se dezvoltă provinciile istorice până la mijlocul secolului al XIX-lea. Dacă avem în vedere astfel de condiții și împrejurări – ca și multe altele, nereluate aici – care au marcat profund formarea limbii noastre, nu vom mai fi mirați că într-o zonă în care se dezvoltă o civilizație agricolă, pastorală nu s-au păstrat o serie de elemente lexicale legate de cultura materială a Romei cum ar fi *forum, via, villa,...*, pe care le găsim în limbile romanice din Vestul Europei, dar se continuă *casa* [4]. Nu ne vom mai întreba poate nici de ce acele limbi au continuatori ai unui neatestat *formaticum din latina populară, pe când limba română utilizează pentru desemnarea apreciatului produs alimentar substantivul *brânză* [5] – tot cu etimologie necunoscută, conform DEX (1998 : 111) [6] –, lexem pe care îl regăsim de pildă în slovacă [7] : *bryndza* 'fromage blanc de Slovaquie, fait avec du lait de brebis' : "La spécialité slovaque, à l'origine le plat typique des bergers slovaques, **bryndzové halušky** 'halouchki au bryndza' est [souvent] accompagnée de nos jours dans les restaurants slovaques d'une boisson traditionnelle qui s'appelle **kyslé mlieko** 'lait fermenté.'" (Krecková & Cazenave, 2003 : 161). În sfârșit, vom avea o viziune mai clară asupra alegerii făcute de vorbitorii români la nivelul prefixului, sau mai curând al elementului de compunere *baș-*, când s-au aflat în situația de a crea, pe teren românesc și cu intenții stilistice (ironice), cuvinte ca *baș-bătăuș, baș-calic,...* citate de Iorgu Iordan [8] în *Stilistica limbii române* (1975: 185): "Pretutindeni cuvintele compuse cu **baș-** conțin o nuanță ironică, pe care se cuvine s-o atribuim și întregii formații [...], dar și originii prefixului, conștiinței că avem a face cu o rămășiță de pe vremea stăpânirii turcești sau, mai puțin precis, cu un element lingvistic vechi, de origine specific orientală."

Ne raliem total punctului de vedere al lui Claude Hagège (2006) care spune că, în ciuda relativei ei difuzări, limba esperanto, singura limbă artificială care a cunoscut un oarecare succes, rămâne un inventar de semne lingvistice lipsite de profunzimea conferită limbilor naturale de dimensiunea lor culturală: niciun vorbitor nu se recunoaște în această limbă, pentru că nu recunoaște în semnele ce-o compun nici propria lui cultură, nici cultura *celuilalt*, a interlocutorului real sau posibil.

Având în minte astfel de exemple, mai putem oare socoti că ar fi o greșeală sau o exagerare să concepem *limba-cultura* ca pe un tot indisociabil și să marcăm integrarea celor două componente chiar prin maniera de a ortografia denumirea întregului?

2. Limbă-cultură, creativitate lexicală, Imaginar lingvistic

Construită prin voința de comunicare și cu concursul unui număr de actanți imposibil de precizat, modelată în timp prin intervenția unor factori variați, limba în care se exprimă membrii unei comunități arată celui ce o observă de aproape

modul în care își percep aceștia existența în universul referențial cu care interrelaționează permanent, în diverse feluri și pe diverse planuri, dar și forța cu care impune indivizilor ce încep să o învețe chiar din primele clipe de viață anumite tipare de receptare și interpretare a informației venite dintr-o multitudine de puncte în continuă schimbare, în continuă recorelare. Dacă prin limbă poate fi redat, în desfășurarea lui exactă, orice proces din lumea materială [9], pot fi recreate evenimente pe care nu le-a observat direct nimeni niciodată, pot fi anticipate, în dinamica lor intimă, fenomene încă necunoscute, doar bănuite sau presupuse, înseamnă că acest mijloc de stabilire și menținere a contactului interuman este profund diferit de orice alt instrument folosit în activitățile pe care fiecare individ le realizează de-a lungul vieții. Sigur că limba nu poate servi unei comunicări eficiente dacă nu oferă utilizatorilor materialul adecvat exprimării celei mai precise sau celei mai abstracte, celei mai nuanțate sau celei mai încărcate de afectivitate. Când nevoile comunicării o cer, vorbitorii folosesc resorturile binecunoscute ale limbii lor pentru a-și crea mijloacele de exprimare necesare. Într-o anumită perioadă pot recurge la unele dintre aceste mecanisme mai frecvent și mai masiv decât la altele, provocând astfel unele dezechilibre cantitative – care, la un moment dat, pot avea consecințe pe plan calitativ –, dar, mai ales dacă are deja o normă literară, limba este capabilă să se autoregleze, corectând, într-un interval de timp mai lung ori mai scurt, dezechilibrele apărute. Ne gândim, de pildă, la cazul invaziei de împrumuturi care se observă în anumite perioade ale istoriei unei limbi, procedeu de îmbogățire rapidă a masei lexicale a acelei limbi pe care probabil locutorii îl preferă, din diverse rațiuni, efortului constant de reutilizare a materialului lingvistic existent sub forma derivării, a compunerii, a altor căi interne de construire a unor noi unități lexicale.

Cu o îndelungată tradiție de supraveghere, de cultivare a limbii naționale, Franța încearcă – deocamdată nu tocmai cu succesul sperat [10]– să stăvilească, prin intervenția forurilor specializate, valul de împrumuturi din engleză sau anglo-americană care s-a abătut asupra ei, ca și asupra altor țări europene, și nu numai, în cadrul atotputernicului și inevitabilului fenomen al globalizării. Fără a încerca să le înlocuiască rapid și constant prin derivate obținute pe țărâm propriu sau să le asimileze integrându-le în propriul sistem gramatical, alte țări în care se vorbesc limbi romanice, ca de pildă Italia, rezervă totuși un regim distinct împrumuturilor, parcă pentru a arăta că acestea rămân niște intruși, niște corpuri străine...

Deși mult mai greu și oricum mult mai târziu decât alte limbi romanice considerate "*principale*", limba română a ajuns și ea o "*limbă cu normă literară*" (Sala (coord.), 1988: 19). Limbă literară = limbă de cultură (după germanul Sprachkultur) (Hristea, 2002: 186)! Cu secole și secole în urmă, pe vremea când încă se afla într-un proces de constituire, a asimilat nenumărate elemente grecești, slave, turcești și altele, care i-au redus desigur nucleul de elemente de vocabular latine, dar care nu i-au anihilat "*fidelitatea*" față de limba latină, în ciuda pierderii contactului cu cultura materială și spirituală latină, cum subliniază profesorul Niculescu în cartea sa deja citată, nu au făcut-o să piardă acele trăsături ce o situează, tipologic vorbind, printre limbile romanice. Cu ceva mai mult de două secole în urmă, când istoria îi dă prilejul să se reîntoarcă, pe căi ocolite, dacă nu la cultura latină cel puțin la cea romanică occidentală, limba noastră se îmbogățește destul de rapid cu numeroase cultisme, își

crează un vocabular abstract, începe să-și construiască terminologii științifice, tehnice tot cu ajutorul substanțial al împrumuturilor. În timp, nu au fost evitate nici procedeele interne de formare a cuvintelor, chiar dacă multe formațiuni pe care azi le-am numi compuse, de exemplu, sunt în realitate calcuri după modele străine cum ar fi cele franceze: *binecrescut*, *binevenit*, *nou-născut*, *claroăzător*, *liber-cugetător* (Graur & Avram (resp.), 1970: 178), și chiar dacă multe dintre compusele apărute în terminologia științifică au fost ulterior înlocuite prin împrumuturi (*id.*, *ibid.*).

Cum în prezent totul se schimbă în ritm rapid în jurul nostru, cum viața noastră, concepțiile, credințele, obiceiurile se modifică și ele în ritm destul de alert sub influența evoluțiilor din plan politic, economic, social, iar limba pe care o folosim trebuie să fie acel instrument de comunicare modern, suplu, adaptat experienței actuale, grație căruia gândurile rigurose articulate sau, dimpotrivă, fanteziste, oarecum mai libere, mai neobișnuite să-și găsească expresia potrivită, și dinamica internă specifică respectivului mijloc de înțelegere interumană ajunge să se înscrie în alți parametri. Inovațiile [11], cu precădere cele din domeniul lexicului, sunt acum parcă mult mai numeroase, cele care au șanse să se impună se generalizează mult mai repede, iar unii dintre lingviștii noștri reputați care s-au aplecat cu atenție asupra noutăților de vocabular apărute în România după 1989 vorbesc despre câteva *schimbări lingvistice* importante apărute în limba noastră în ultimii 25 de ani, dacă nu cumva în limitele aproximative ale fiecăruia dintre cele două decenii cumulate.

Inovațiile constituie fără îndoială un fenomen normal într-o limbă vie și, grație lor, aceasta își sporește gradul de adecvare la nevoile de exprimare ale vorbitorilor. Este însă oare recomandabil să inovăm doar de dragul inovării, pornind de la ideea că limba ar permite crearea oricărui fel de cuvânt, pe care ulterior l-ar putea eventual integra destul de ușor în sistemul ei? Răspund oare cu adevărat unei nevoi de exprimare a vorbitorilor români – fie ea chiar determinată de exigențele publicității – cuvinte nou create precum *nuplecabilitate* – calitate presupusă a semințelor din categoria *nutline* – sau *gustăcios* (iaurtul *Vișina gustăcioasă*)? Cât de mult pot sluji comunicarea normală a românofonilor nativi derivate ca *pîn-eri*, *pîn-iși*, *pîn-ui*, care alcătuiesc titlul unui articol din hebdomadarul *Dilema veche* nr.535/15-21 mai 2014 (Dosarul publicației intitulat «*Pîinea noastră cea de toate zilele*», p.VIII)? Ce dimensiune culturală le poate fi asociată tuturor acestor creații lexicale? Ce raport poate avea cu propria limbă, cu limba comunității în care se dorește integrat, recunoscut, creatorul – sau utilizatorul – acestor expresii? Este adevărat că s-ar putea ajunge la concluzii la fel de interesante despre un asemenea raport și dacă s-ar lua în discuție, prin prisma *Imaginarului lingvistic* [12], folosirea adjectivelor subliniate de noi în următorul pasaj :

M-am trezit la Paris. Deși ne aflăm de peste zece ani în acest oraș, [...], aurora pariziană se prezintă de fiecare dată, nedezmințit, cu un fel de cochetărie ce e a sa și numai a sa, chiar și în zilele, atât de numeroase, moroze, pluvioase, indispuse. (Nicolae Balotă, *Parisul e o carte*, p.7)

3. Limba-cultura română și creativitatea lexicală

Așa cum au subliniat de nenumărate ori, în timp, toți cercetătorii care s-au ocupat cu precădere de “viața” și structura lexicului, acesta nu este niciodată “o mulțime oarecare de cuvinte, constituită întâmplător” (Groza, 2012: 7), ci rezultatul

unei evoluții istorice a idiomului vorbit într-o zonă geografică dată, într-o societate dată, cu obiceiuri și mentalități specifice. Factorii care pot duce la modificări nu numai rapide ci uneori chiar surprinzătoare ale lexicului sunt variați; poate fi vorba de unele evenimente istorice și sociale de cea mai mare însemnătate pentru respectiva comunitate lingvistică-culturală, ori de contactul cu alte limbi și culturi, ori, de câteva secole încoace, de progresul științific și tehnic din ce în ce mai rapid; dar nu trebuie să pierdem din vedere nici dorința vorbitorilor de a utiliza nu numai elemente lexicale mai adecvate schimbărilor din universul referențial, ci și forme lexicale mai marcate afectiv, expresiv, mai adecvate unei comunicări nonneutre.

Orice limbă, cu sau fără normă literară, cu sau fără literatură scrisă, comportă un sistem de reguli specifice care îi asigură o funcționare eficientă în scopuri comunicative, reguli pe care fiecare vorbitor – cu excepția unor cazuri patologice sau a unor situații sociale cu totul neobișnuite – le interiorizează învățând de la vârsta cea mai fragedă să recunoască vorbele celor din jur, apoi să vorbească. Grație caracterului lor recursiv – fundament al *creativității* limbajului –, aceste reguli, care privesc nu numai gramatica ci și compartimentul lexical al limbii, reunite în ceea ce se numește azi, de obicei, competența lingvistică a locutorilor, îi permit fiecăruia dintre ei să producă un număr teoretic infinit de elemente lexicale sau de construcții sintactice mai mult sau mai puțin complexe făcând apel la un număr finit de mecanisme de bază și la un inventar limitat de elemente fonetice ori gramaticale. Competența lexicală, care dă seama de – și totodată face posibilă – *creativitatea lexicală* a vorbitorilor, poate fi socotită drept “*un caz special*” al competenței lingvistice a acestora.

În virtutea unor reguli, pe care norma literară a unei limbi ca româna le consfințește, le explicitează și le consolidează într-un anume fel, au apărut în timp, pe acest teren, substantive ca *socotire, socoteală, socotință / nesocotință* și adjective ca *socotit / nesocotit*, toate legate de verbul (*a*) *socoti*, folosit, conform DEX 1998, ca bază de derivare și pentru (*a*) *nesocoti* – *nesocotire*. Acesta este un exemplu banal de relații formale care se stabilesc – în limbă, ca și pentru toți vorbitorii, inclusiv cei fără preocupări lingvistice speciale – între derivate și cuvântul de bază de la care au luat naștere, ori numai între derivatele avute în vedere. “[...] *cuvintele nu trăiesc singure!*”, spune academicianul Sala (2010: 93). Găsim însă oare un loc la fel de “*normal*” în paradigma derivațională (*a*) *ieși* > *ieșire, ieșind, ieșitură, ieșit*; (adj.) *ieșit* și pentru substantivul *ieșeală*, sinonim familiar al lui *ieșire*, apărut în cursul ultimilor 4-5 ani, probabil în discursul publicitar, ca formă lexicală cu un grad mai ridicat de expresivitate, și preluat apoi, cu conotații ironice, de discursul mediatic [13] (*PSD și marea ieșeală a pensionarilor la miting* (apud Dimitrescu (coord.), *Dicționar de Cuvinte Recente*, 2013: 287))?

Creăm, prin procedee interne, cuvinte noi, neologisme endogene, fie pentru a numi obiecte ori concepte noi, fie din motive de ordin stilistic. *Gazoanalizator, gazohol/gazol* (Dimitrescu (coord.), 2013: 261), *gazoduct* fac parte din prima categorie de neologisme, *megaescrocherie, megascandal, megaconferință de presă* (Dimitrescu (coord.), 2013: 340-341), din cea de a doua; unele formații apar ca termeni cu valoare denominativă, dar, intrând într-un adevărat proces de determinologizare, ajung să fie utilizate cu valoare stilistică – conotând de regulă ironic sau pur și simplu pejorativ – în limbajul jurnalistic sau chiar în discursul cotidian.

Așa cum precizează specialiștii (vezi de pildă Adriana Stoichițoiu Ichim, 2006), schimbările observate cu precădere la ora actuală sunt: dezvoltarea masivă a produselor *recompunerii* (*compunerii savante/alogene/tematice*), creșterea rapidă a numărului de *sigle*, în ciuda multor neajunsuri provocate comunicării prin instalarea unor omonimii supărătoare ori a polisemiei, apariția unui număr sporit de cazuri de conversiune.

Recompunere: *motodrom, miniscaf, miniautodrom*

Siglare: IATC, IDD, IMC, IMM; *Meceveul meu* (titlul unui articol al lui Gabriel Giurgiu, *Dilema Veche* nr.469/7-13 februarie 2013, p.4)

Conversiune: *europarlamentare* (=deputate sau *alegeri europarlamentare*), *multinațională* (= *companie, firmă multinațională*), *ședință CSAT*.

Unele dintre exemplele de neologisme de mai sus, precum și extrem de multe care nu au fost citate aici (*megaconstructor, aerosanie, acvaparc,...*) au apărut sub influența cuvintelor corespunzătoare din alte limbi, cum ar fi franceza și mai ales engleza, uneori germana sau chiar rusa). Alte neologisme au o structură analizabilă, ușor de recunoscut în română, dar sunt de fapt împrumuturi din engleză sau, mai rar acum, din franceză.

Examineate de aproape, multe dintre compusele alogene sau tematice care apar în discursul publicistic dovedesc nu numai o supărătoare inconsecvență în maniera în care sunt ortografiate (*mega-concert/megaconcert*), dar suferă în plus de imprecizie semantică, de dezacord logic între elementele componente sau intră în "*conflict logic sau lingvistic*" (Stoichițoiu Ichim, 2002: 243) cu modificatorii care le însoțesc în sintagma nominală produsă de locutorul jurnalist (*megamireasă, megabutic, megaecran uriaș, ministricluță de parfum*). În ciuda unor astfel de neajunsuri, ca și a posibilelor confuzii cu efect negativ asupra comunicării cărora le pot da naștere unele sigle sau unele rezultate ale conversiunii, un specialist "*optimist*" ca Stoichițoiu Ichim (2002: 243) afirmă: deși multe dintre ele vor dispărea în timp, formele lexicale obținute prin procedeele interne discutate "*evidențiază creativitatea limbii actuale și capacitatea ei de sincronizare cu <mode lingvistice> internaționale.*"

Nu rămân în afara unei reflecții serioase asupra calității unor inovații lexicale observate în ultimii 10-15 ani în textele de presă, în general în discursul mediatic sau în cel al politicianilor, nici lexemele obținute prin sufixare: *ieșeală* [14], (și adj.) *căpușard, ...prizonieri ai conspiraționismelor de tot soiul* (Andrei Pleșu, *Dilema Veche* nr.531/17-23 aprilie 2014, p.3), sau prin parasinteză: *suprimarea "adversarului", fie el ateu, insuficient "îmbisericit", neconform politic, sau [...] antipatic (id., ibid.)*.

Există nume de meserii formate cu vechiul sufix de agent *-ar*: *aurar, cizmar, berar, parchetar,...* (C. Călărășu, 2002: 211-212), care-l primesc ușor în categoria lor pe *dulcețar*, sau nume de meserii formate cu sufixul *-aș*: *poștar / poștaş, căruțaș,...* care-l primesc alături pe *cadastraș(ă)* [15], recent auzit la televizor în intervenția cuiva de profesie, care se prezenta reporterului. Există nume de activități sau / și de rezultate ale acestora derivate de la baze verbale cu sufixul *-(ă)tură*: *arătură, lovitură, lucrătură* care sunt conforme tiparelor limbii noastre. Iată însă că sufixul abstract *-itate* începe să funcționeze și în contextul unor baze substantivale, nu doar în combinație cu baze adjectivale: *tiroiditate, (tehnologii de) fabricitate*, iar acolo unde este utilizat corect pentru intervenția asupra unor baze adjectivale, rezultatul derivării – foarte lung și uneori incomod de articulat – este

greșit selectat în locul substantivului simplu: *rata profitabilității* [16], în loc de *rata profitului*, *periculozitatea pe care o reprezintă* [...] *dezvoltarea industriei militare*, în loc de *pericolul pe care...*, (*a fi cuprins de o puternică*) *emoționalitate*, în loc de *...emoție* (Hristea, 2002: 188-189). În sfârșit, sufixul *-iza* este extrem de productiv și contribuie la formarea unor verbe de la baze nominale – inclusiv nume proprii geografice și antroponime – sau de la baze adjectivale: (*a*) *balcaniza, amartiza, juriza, nobeliza, oteviza,...*; *ficționaliza, sataniza,...*

Cuvântul nobelizabil [17] a devenit o batjocură. (“Interviu cu scriitori. Mircea Cărtărescu”, *Evenimentul Zilei*, nr. 7096/7 mai 2014, p.15)

Sub raportul conținutului, este ceva mai dificil ca receptorul să ajungă la interpretarea corectă a adjectivului marcat de prezența respectivului sufix în exemplul următor: *Profită acum! Păstrăv somonizat*. Preț: 27,80 lei/kg. (*Dilema Veche*, nr. 497/22-28 august 2013, p.2), unde *somonizat* înseamnă ‘cu carne de culoare roz’...

Desigur, este remarcabil efortul pe care îl fac ziariștii, în primul rând, sau autorii textelor publicitare pentru a da un colorit cât mai viu, cât mai marcat de expresivitate enunțurilor cu care își personalizează ori înobilează producția verbală. După zeci de ani de exprimare ternă, asigurată prin limba de lemn impusă și menținută cu forța pe aceste meleaguri, exuberanța verbală la care fiecare vorbitor parcă simte că are dreptul nu trebuie să mire pe nimeni! Dar “*roadele*” unei astfel de creativități lexicale, cu accente de exuberanță, nu riscă să sufere de o oarecare artificialitate?

4. Falsă încheiere

Capabilă să absoarbă, la nevoie, un material lingvistic bogat de la alte limbi mai bine dotate pentru a face față anumitor cerințe de precizie ori de claritate, de abstracție ori de finețe, limba română de azi se dovedește a fi în măsură să exprime conținuturile cele mai diverse, să funcționeze cu succes în situații de comunicare dintre cele mai variate. Mecanismele specifice o ajută să-și diversifice materialul lexical ori de câte ori locutorii simt nevoia să îmbogățească inventarul de semne lingvistice în scopuri denotative (denominative) sau stilistice, iar inventivitatea vorbitorilor în reutilizarea acestor semne nu pare deloc a fi limitată. Pentru ca remarcabila lor creativitate să conducă însă la rezultate de calitate, ar fi bine să nu uite că această limbă este purtătoarea unei anumite culturi și că, pentru a o ajuta să fie cu adevărat la înălțimea exigențelor comunicării, poate la înălțimea altor idiomuri înrudite sau nu, trebuie să se întoarcă mereu la virtuțile acelei culturi pentru fiecare “piesă” nouă pe care o creează.

NOTE

[1] Deși, pe alocuri, termenii *limbă* și *limbaj* par a fi întrebuiți într-o relație de cvasisinonimie sau cvasiechivalență, în pasajul preluat de noi, autorul face distincția între o *limbă naturală* determinată, care posedă norme precise, și o abstracție cu caracter general sau universal, construită pornind de la limbile naturale. Pentru interpretarea celor doi termeni în lingvistică, vezi A. Bidu-Vrănceanu et al., *Dicționar general de științe. Științe ale limbii*, București, Editura Științifică, 1997 : 276-277.

[2] *Cultura* este văzută de celebrul antropolog ca o construcție marcată de opoziții și corelații.

- [3] Susținând ideea integrării limbii și a culturii într-un tot indisociabil, Galisson denumește lucrarea de legitimize a respectivei discipline *Didactologie des langues-cultures* și precizează: “(le trait d’union ... indique que l’une est dans l’autre et l’autre dans l’une)” (vezi Guillén Díaz, 2003 : 35, nota [3] de subsol).
- [4] Datorăm distinsului profesor Stelian Dumistrăcel remarcă următoare, pentru care îi mulțumim pe această cale: asociind cuvântului *casă* conținutul semantic pe care i-l cunoaștem, limba română “a înnobilat” etimonul amintit, care însemna în latină, în primul rând, ‘colibă, bordei’, apoi ‘baracă (militară)’, ‘proprietate la țară’.
- [5] Nu trebuie pierdută din vedere dimensiunea civilizațională sau culturală a cuvintelor rom. *brânză* / fr. *fromage*, al căror conținut semantic trimite, prin elementele sale periferice, la modul de preparare diferit și la utilizarea în parte diferită a produsului în alimentarea fiecărui popor. Acestea explică înscrierea în orizonturi interpretative – semantice și pragmatice – total diferite a expresiilor idiomatice rom. *brânză bună în burduf de câine* și fr. *entre la poire et le fromage*, în ciuda prezenței lexemelor *brânză* și *fromage*, aflate de regulă în relație de eteronimie.
- [6] Dar Marius Sala (2010: 195) îl menționează printre cele 4 cuvinte păstorești de origine traco-dacă – provenind deci din substrat – care denumesc alimente: *arichiță, brânză, bulz, zară*.
- [7] Cercetările confirmă existența marilor migrații păstorești ale populațiilor de la nord și de la sud de Dunăre pe un vast teritoriu, din peninsula Balcanică până către Europa Centrală.
- [8] Astfel de cuvinte cu conotații ironice nu figurează în DEX (1998: 87), unde apar doar *baș-agă, baș-bulucbaș, baș-caimacam, baș-ciohodar* și, cu marca « învechit », *baș-boier*. În alte dicționare, ca DLRLC și mai ales *Dicționarul limbii române*, vol. I, apărut sub îngrijirea lui S. Pușcariu, figurează mult mai multe derivate cu *baș-*, toate trimitând la realități istorice, niciunul cu valoare pur stilistică, expresivă.
- [9] “[...] les langues, en parlant le monde, le réinventent”, spune Hagège (1985: 130).
- [10] Vezi “apelul la rezistență” formulat de Hagège în cartea sa *Contre la pensée unique* (2013) și invitația pe care o lansează în același timp la contracararea atotprezenței limbii engleze ca “suport al gândirii unice” prin utilizarea sau chiar descoperirea unor “noi forme de inventivitate și de creativitate”. Merită amintită, prin contrast, atitudinea mult mai calmă, mai înțeleaptă, cu adevărat filozofică în fața actualilor “schimbări” din limba franceză, ca de altfel din orice limbă vie, pe care ne-o dezvăluie Alain Rey în cartea sa *L’amour du français* (2007).
- [11] “*Schimbarea lingvistică* își are originea în dialog: în trecerea de *moduri lingvistice* ale vorbirii unui interlocutor în <știința celuiilalt>. Tot ceea ce, în spusele unui vorbitor, se îndepărtează – ca *mod lingvistic* – de modelele existente în limba în care se stabilește conversația poate fi numit *inovație*. Iar acceptarea de către auditor a unei inovații, ca model pentru exprimări ulterioare, poate fi numită *adoptare*. [...] *Schimbarea lingvistică* (‘schimbarea în limbă’) reprezintă difuzarea sau generalizarea unei inovații, adică implică, în mod necesar, o serie de adoptări succesive.[...]” (Coșeriu, 1997: 70-71). În viziunea marelui lingvist (*id., ibid.*), o *inovație* poate să fie: “a) o *alterare* a unui model tradițional; b) o *selecție* între variante și moduri isofuncționale existente în limbă; c) o *creație sistematică* (<invenție > de forme în concordanță cu posibilitățile sistemului); d) un *împrumut* din altă limbă [...]; e) un *fact de economie funcțională* [...] » etc.; creațiile *ex nihilo* sunt, după părerea sa, < foarte rare >”.
- [12] “[...] la notion [...] d’Imaginaire linguistique [permet de] prendre en compte [le] rapport du sujet à la langue, la sienne et celle de la communauté qui l’intègre comme sujet parlant-sujet social ou dans laquelle il désire être intégré, par laquelle il désire être identifié par et dans sa parole; rapport énonçable en termes d’images, participant des représentations sociales et subjectives, autrement dit d’une part des

idéologies (versant social) et d'autre part des imaginaires (versant plus subjectif) [=Imaginaire culturel, Imaginaire communicationnel, Imaginaire social,...] [...].” (Houdebine-Gravaud, 2002: 10).

- [13] Vezi și cuvântul *photoshopingăreală* utilizat în limbajul gazetăresc, a cărui formare implică un ansamblu de reguli substanțial diferite de cazurile precedente.
- [14] Alături de *bombăneală*, *robotală*,...
- [15] Pentru alte nume feminine de profesii, vezi Dragomirescu & Nicolae, 2011: 223-225.
- [16] *Profitabilitate* există, desigur, și înseamnă “caracter profitabil” (vezi: *profitabilitatea unei uzine*), dar în sintagma de mai sus, nu este bine întrebuințat.
- [17] Pentru adjectivul *nobelizat*, D.C.R. (2013: 379) indică și variantele *nobeleat*, *nobeliat*. Pe de altă parte, numele propriu de persoană, prin inițialele respective, apare recent și în compusul *dedemobil*, format după modelul *papamobil*.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE :

- Bidu-Vrânceanu, Angela et al. (1997). *Dicționar general de științe. Științe ale limbii*, București : Editura Științifică.
- Călărașu, Cristina, (2002). “Dinamica numelor de profesii în limba română actuală”, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, București, E.U.B., p. 207-224.
- Coșeriu, Eugen, (1997). *Sincronie, diacronie și istorie. Problema schimbării lingvistice*, București : Editura Enciclopedică.
- Dragomirescu, Adina & Alexandru Nicolae, (2011). *101 greșeli de lexic și de semantică*, București : Humanitas.
- Gaudin, François (sub tipar), “La néologie n’est plus ce qu’elle était”, în Alexandra Cuniță & Coman Lupu (resp.), *Neologie, neologism. Concepte, analize*, București : E.U.B.
- Graur, Alexandru & Mioara Avram (resp.) (1970). *Formarea cuvintelor în limba română*, Volumul I. *Compunerea*, București: Editura Academiei R.S.R.
- Groza, Liviu, (2012). *Elemente de lexicologie*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București : E.U.B.
- Guillén Díaz, Carmen, (2003). “La lexiculture: d’un concept instrumental à un outil d’intervention en didactique des langues-cultures”, în Maria Teresa Lino & Jean Pruvost (dir.), *Mots et lexiculture. Hommage à Robert Galisson*, Paris : Honoré Champion, p. 33-50.
- Hagège, Claude, (1985). *L’homme de paroles. Contribution linguistique aux sciences humaines*, Paris : Fayard.
- Hagège, Claude, (2006). *Combat pour le français. Au nom de la diversité des langues et des cultures*, Paris : Odile Jacob.
- Hagège, Claude, (2013), *Contre la pensée unique*, Paris : Odile Jacob.
- Houdebine-Gravaud, Anne-Marie, (2002). “L’imaginaire linguistique: un niveau d’analyse et un point de vue théorique”, în Anne-Marie Houdebine-Gravaud (dir.), *L’imaginaire linguistique*, Paris, L’Harmattan, p. 9-21.
- Hristea, Theodor, (2002). “Inovații lingvistice negative în limba română contemporană”, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, București: E.U.B., p. 185-205.
- Iordan, Iorgu, (1975). *Stilistica limbii române*, București: Editura Științifică.
- Joly, André, (2003). “Linguistique et traduction: de la grammaire du texte à la grammaire du contexte”, în Michel Ballard & Ahmed El Kaladi (éds), *Traductologie linguistique et traduction*, Arras : Artois Presses Université, p.21-39.
- Krecková, Vlasta & Jean-Luc Cazenave, (2003), “Lexique slovaque-français de la gastronomie: approche(s) interculturelle(s)”, în Thomas Szende (dir), *Les écarts culturels dans les dictionnaires bilingues*, Paris : Honoré Champion, p.155-162.

- Lévi-Strauss, Claude, (1973). *Antropologia structurală*, București, Editura Politică (*Anthropologie structurale*, Paris : Plon, traducere din limba franceză de J. Pecher).
- Niculescu, Alexandru, (1978), *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, 2, *Contribuții socioculturale*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Rey, Alain, (2007), *L'amour du français. Contre les puristes et autres censeurs de la Langue*, Paris : Denoël.
- Sala, Marius, (2010). *101 cuvinte moștenite, împrumutate și create*, București : Humanitas.
- Sala, Marius (coord.), (1988). *Vocabularul reprezentativ al limbilor romanice*, București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- Slama-Cazacu, Tatiana, (2010). *Confuzii, greșeli, prostii și răutăți în limba română, azi*, București: Tritonic.
- Stoichițoiu Ichim, Adriana, (2002). "Aspecte actuale ale compunerii tematice", în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, București: E.U.B., p. 225-248.
- Stoichițoiu Ichim, Adriana, (2006). *Creativitate lexicală în româna actuală*, București: E.U.B.

DICȚIONARE

- Coteanu, Ion, Seche, Luiza, Seche, Mircea (coord.), (1998). *Dicționarul explicativ al limbii române (DEX)*, ediția a II-a, București: Univers Enciclopedic.
- Dimitrescu, Florica (coord.), (2013), *Dicționar de Cuvinte Recente*, ediția a III-a, București : Logos.

LE CONCEPT DE LANGUE-CULTURE ET LA QUESTION DE LA CREATIVITE LEXICALE

Resume: *Toute langue dispose d'un système de règles en vertu desquelles elle peut fonctionner de manière adéquate. À quelques rares exceptions près, les natifs intériorisent progressivement, au cours des premières années de leur vie, cet ensemble de règles à caractère récurrent qui concernent les divers compartiments de la langue dont, avant tout, le lexique et la grammaire. Avec la compétence linguistique qu'il possède, doublée de la maîtrise d'un ensemble de règles pragmatiques non moins importantes, le sujet parlant sera à même de créer de nouvelles unités lexicales qui se laisseront employer dans les moules syntaxiques familiers aux autres membres de la communauté linguistique – ou bien culturelle – à laquelle il appartient. Néanmoins, le lexique d'une langue n'est pas une collection de mots réunis accidentellement, au gré du hasard, mais le résultat incontestable de l'histoire du groupe social en question et de l'espace que celui-ci habite. On y découvre les marques des événements vécus par la communauté, le témoignage d'une longue expérience collective constituant l'identité du groupe, qui le distingue de tout autre groupe comparable et lui confère son unicité. Il faudrait qu'on puisse en dire autant des nouvelles créations lexicales – les néologismes endogènes qui apparaissent dans la langue quand les besoins de la communication réclament leur apparition –, car la langue et la culture sont « consubstantielles », formant un tout indissociable que plus d'un spécialiste appelle actuellement **langue-culture**.*

Mots clés : *langue-culture, créativité lexicale, innovations lexicales, néologismes endogènes, imaginaire linguistique.*